

Карелін В. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри військового права
військового факультету міжнародних відносин та права,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6271-2447;

Бериславська О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військового права
військового факультету міжнародних відносин та права,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8785-6623;

Плис В. А.,

помічник начальника навчальної частини
військового факультету міжнародних відносин та права,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
ORCID: 0009-0002-1662-3694

ДОГОВІР МІЖ СПАДКОЄМЦЯМИ: ПОНЯТТЯ, АНАЛІЗ ХАРАКТЕРНИХ ОЗНАК У ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ СТОРІН ТА ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗМІНИ І ПРИПИНЕННЯ

У статті на основі методу дедуції проаналізовано договір між спадкоємцями щодо розподілу спадщини, який покликаний унормувати здійснення права на спадкування. Акцентовано увагу, що для договорів щодо оформлення спадщини характерним є неконкурентний спосіб укладення, це обумовлено тим, що спадкування базується на особливих відносинах, які унеможливають існування ринкової конкуренції між суб'єктами таких відносин – спадкоємцями.

Виокремлено характерні ознаки такого договору, а саме: ці договори укладаються у зв'язку з відкриттям спадщини, мають особисто-довірчий, локальний і строковий характер, їх правовою метою є встановлення спадкоємцями власних умов спадкування, такі договори безпосередньо впливають на відносини власності. Вказані ознаки дозволили сформулювати авторське визначення договорів щодо розподілу спадщини як договорів, що передбачають домовленість спадкоємців, які прий-

няли спадщину, спрямовану на забезпечення справедливого розподілу ними спадщини, її частки або права на спадщину, оформлення якої є можливим після закінчення шестимісячного терміну з часу відкриття спадщини та до моменту видачі нотаріусом свідоцтва про право на спадщину.

Проаналізовано підстави зміни та припинення договорів між спадкоємцями, виходячи з випадків, визначених законом, та конкретних об'єктивних чинників у договірних зобов'язаннях. Зроблено висновок про те, що правова природа припинення договору невіддільно пов'язана із сутністю цивільно-правового зобов'язання, у тому числі такого, що виникло на підставі договору (договірне зобов'язання). Відповідно правові засади припинення зобов'язання багаті в чому водночас є і правовими засадами припинення договору. Разом з тим доведено, що підстави припинення зобов'язання можуть передбачатися безпосередньо договором або нормами інших статей ЦК України.

Ключові слова: зобов'язання, зміна та припинення договорів, договір щодо розподілу спадщини, спадкування, спадкові права.

Постановка проблеми. Спадкування є одним із найдавніших інститутів приватного права. Здійснення права на спадкування є найпоширенішим і найобговорюванішим питанням у сфері спадкування та стосується інтересів майже кожної особи. Встановлюючи спадкування між власником майна – спадкодавцем і спадкоємцями, інститут спадкування забезпечує зміцнення права власності, стійкість і безперервність у розвитку приватної власності фізичних осіб. На сьогодні у цивільному обігу значне місце посідає реалізація спадкових прав. Це обумовлено розвитком ринкових відносин у державі та бажанням власників майна уможливити перехід спадкових прав до конкретно визначених суб'єктів, що своєю чергою призвело до зростання кількості об'єктів цивільного обігу, а відтак – до збільшення кількості договорів і спадкових справ. Задля того, щоб певне право ефективно здійснювалося на практиці, а його реалізація забезпечувалася з боку держави, необхідне чітке і структуроване розуміння змісту цього права.

Мета статті полягає у визначенні характерних ознак договорів щодо розподілу спадщини та на основі вказаних ознак запропонувати визначення договорів щодо розподілу спадщини. Окремим завданням дослідження є аналіз підстав зміни та припинення договорів між спадкоємцями, виходячи з випадків, визначених законом, та конкретних об'єктивних чинників у договірних зобов'язаннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження договорів між спадкоємцями щодо розподілу спадщини зумовлена недосконалістю унормування зазначеного питання. Проблема укладання договорів між спадкоємцями щодо розподілу спадщини приділялась увага в роботах Ю. Є. Зінькевич, О. Є. Кухарева, О. П. Печеного, С. Я. Фурси та інших. Багато дискусійних питань виникає, коли йдеться про місце договорів щодо розподілу спадщини у структурі Цивільного кодексу України та в законодавстві окремих зарубіжних країн. Очевидно, що, як і будь-яка інша група договорів, договори щодо розподілу спадщини у випадку їх укладення передбачають виникнення певних зобов'язань між сторонами. Саме на виявлення особливих ознак, аналіз підстав зміни та припинення таких зобов'язань у договорах між спадкоємцями і спрямовані наші наукові пошуки.

Виклад основного матеріалу. У доктрині права укладення цивільного договору розглядається як визначена правовими нормами юридично-логічна послідовність стадій встановлення цивільних прав і обов'язків, здійснених назустріч одна одній та виражених у різноманітних способах узгодження змісту договору.

Кожний цивільний договір укладається у певний спосіб, залежно від критерію поділу виділяють різні способи укладення цивільних договорів. Так, за ступенем свободи волевиявлення цивільні договори можуть бути поділені на договори, які укладаються на основі вільного волевиявлення або в обов'язковому порядку. На основі вільного волевиявлення укладаються договори, сторони яких мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству. Законодавець виходить із презумпції права будь-якої особи укласти договір на основі вільного волевиявлення, якщо інше не впливає в силу прямої вказівки закону або сутності зобов'язання, породжуваного договором. Укладення договору в обов'язковому порядку пояснюється необхідністю виправданого втручання держави в економічні відносини учасників цивільного обороту. У цих випадках укладенню договору в обов'язковому порядку передують наявність специфічного виду зобов'язання – зобов'язання укласти договір, яке виникає з юридичного складу: акта законодавства або передбаченого законодавством юридичного факту, що дозволяє вимагати укла-

дення договору, та офerti заінтересованої в укладенні договору сторони [1, с. 184–185]. Договори між спадкоємцями щодо розподілу спадщини укладаються на основі вільного волевиявлення.

За характером формування волевиявлення сторін виділяють конкурентний і неконкурентний способи. Неконкурентний спосіб укладення договору передбачає визначений суб'єктний склад майбутнього договору, що підтверджується адресованістю офerti конкретному суб'єкту (суб'єктам). Специфіка конкурентного способу укладення договорів обумовлена існуванням механізму ринкової конкуренції при проведенні різного роду торгів (аукціонів, конкурсів), за результатами яких договори укладаються з переможцем торгів [2, с. 126–128].

Можемо зазначити, що для договорів щодо оформлення спадщини характерним є неконкурентний спосіб укладення договорів. Це обумовлено тим, що спадкування базується на особливих відносинах, які унеможливають існування ринкової конкуренції між суб'єктами таких відносин – спадкоємцями.

За способом узгодження змісту цивільного договору виділяють загальний, спеціальний та судовий порядок укладення договору. Загальний порядок укладення договору означає формування договору в порядку, передбаченому ЦК України (ст.ст. 641–646). Спеціальний порядок передбачає укладення договорів, які мають свої особливості, і залежить від способів укладення договорів (аукціон, конкурс, біржовий спосіб). Судовий порядок укладення договору є окремою стадією, що регулюється спільно матеріальними і процесуальними нормами законодавства, з тією особливістю, що волевиявлення сторін затверджується судовим рішенням та вступає в дію з моменту набрання чинності самого рішення суду [3, с. 3–8]. Договори між спадкоємцями щодо розподілу спадщини укладаються в загальному порядку.

У результаті погодження умов договору щодо розподілу спадщини виникає договірний правочин, момент виникнення якого одночасно вважається моментом виникнення цивільних прав та обов'язків сторін цього правочину. З цього моменту на відносини сторін поширюється дія норм закону, інших актів цивільного законодавства, що стосується такого виду договорів [4, с. 166].

Підстави зміни договору щодо розподілу спадщини безпосередньо визначаються у загальних положеннях ЦК України про договори (ст.ст. 651–652). Так, ч. 1 ст. 651 ЦК України передбачає можливість зміни договору за згодою сторін: зміна договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Можливість сторони в будь-який час змінити умови договору щодо розподілу спадщини впливає з принципу свободи договору (ст. 3 ЦК України), який є основоположним принципом регулювання сучасного цивільного обороту. В основі зміни досліджуваного договору за згодою сторін полягає їх спільне волевиявлення, яке відповідає волі кожного з них і спрямоване на зміну правовідношення щодо розподілу спадщини на узгоджених нових умовах [5, с. 46–47].

Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 651 ЦК України договір може бути змінено за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Термін «істотне порушення» використовується законодавцем у ч. 2 ст. 651 ЦК України як оціночна категорія і визначається як таке порушення другою стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Сторона, яка ставить питання про зміну договору, має довести наявність істотного порушення договору та наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною. Така шкода може бути виражена у вигляді як реальних збитків та (або) упущеної вигоди, так і моральної (немайнової) шкоди [4, с. 179].

Порядок внесення змін до договору між спадкоємцями щодо розподілу спадщини аналогічний порядку його укладення. Якщо підставою для зміни договору щодо розподілу спадщини була згода сторін, то договірне зобов'язання змінюється з моменту укладення відповідного договору про зміну договору щодо розподілу спадщини. Якщо зміна договору щодо розподілу спадщини здійснюється на підставі рішення суду, то договірне зобов'язання змінюється в момент набрання відповідним рішенням суду законної сили [3, с. 19–20].

Зміна договору між спадкоємцями щодо розподілу спадщини здійснюється за місцем нотаріального посвідчення основного договору шляхом складання окремого договору. Якщо нотаріус, який посвідчив договір щодо розподілу спадщини, позбавлений можливості посвідчити договір про його зміну (у разі смерті, заміщення нотаріуса, у разі неможливості виконання ним своїх обов'язків, припинення нотаріусом діяльності, передачі документів до державного нотаріального архіву або з будь-яких інших причин), договір про зміну договору щодо розподілу спадщини може бути посвідчений іншим нотаріусом. При цьому такий нотаріус складає додатковий примірник договору, який направляє за місцем зберігання договору, що змінюється [6].

Правова природа припинення договору невіддільно пов'язана із сутністю цивільно-правового зобов'язання, у тому числі такого, що виникло на підставі договору (договірне зобов'язання). Відповідно правові засади припинення зобов'язання багато в чому водночас є і правовими засадами припинення договору.

Цивільний кодекс України не визначає зміст поняття припинення цивільно-правового зобов'язання, але у главі 50 ЦК України перераховує його окремі підстави: припинення зобов'язання виконанням (ст. 599), припинення зобов'язання переданням відступного (ст. 600), припинення зобов'язання зарахуванням (ст. 601), припинення зобов'язання шляхом зарахування у разі заміни кредитора (ст. 603), припинення зобов'язання за домовленістю сторін, у тому числі шляхом новації (ст. 604), припинення зобов'язання прощенням боргу (ст. 605), припинення зобов'язання поєднанням боржника і кредитора в одній особі (ст. 606), припинення зобов'язання неможливістю його виконання (ст. 607), припинення зобов'язання смертю фізичної особи (ст. 608), припинення зобов'язання ліквідацією юридичної особи (ст. 609).

Усі вищезазначені підстави припинення зобов'язання виступають одночасно і підставами припинення договору. Разом з тим слід зауважити, що перелік не є вичерпним, і окремі підстави припинення зобов'язання можуть передбачатися безпосередньо договором або нормами інших статей ЦК України.

У контексті нашого дослідження уявляється необхідним зупинитися на таких підставах припинення договорів щодо розподілу спадщини, як припинення виконанням та припинення за домовленістю сторін, у тому числі шляхом новації. Виконання договірних зобов'язань можна визначити як вчинення фактичних та/або юридичних дій (у деяких випадках – утримання від дій) сторін зобов'язання, спрямованих на реалізацію передбачених договором або законом їх суб'єктивних прав і обов'язків задля досягнення економічної і юридичної мети зобов'язання [1, с. 208–209].

Виконання переважної більшості цивільних договірних зобов'язань вимагає здійснення сторонами зустрічних фактичних та (або) юридичних дій. Характерною особливістю зобов'язання щодо розподілу спадщини є те, що для його виконання не вимагається здійснення таких дій, тому зобов'язання щодо розподілу спадщини можна вважати виконаним з моменту укладення відповідного договору, оскільки фактично розподіл спадщини вже здійснено, а отже, і мета договору досягнута. На нашу думку, така позиція є неправильною, оскільки, укладаючи договір щодо розподілу спадщини, сторони лише визначають майбутній розподіл спадщини.

Відповідно до ст. 604 ЦК України сторони своєю домовленістю можуть припинити договірне зобов'язання. Такі домовленості можуть бути різними за своєю правовою природою, але в цьому випадку законодавець виділяє новацію – домовленість сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими самими сторонами. Умовами вчинення новації є те, що відповідний акт має бути двостороннім правочином, який вчинений між тими самими сторонами, що й у первісному зобов'язанні. Тому умовами вчинення новації необхідно вважати такі: для припинення зобов'язання новацією нове зобов'язання повинно пов'язувати тих самих осіб, що і первинне; сторони мають досягти згоди стосовно заміни одного зобов'язання іншим.

Новація може бути способом припинення договору щодо розподілу спадщини, але вона припинятиме зазначене зобов'язання лише за умови, що договір про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням відповідає всім вимогам закону, тобто укладений у передбаченій законом формі між

сторонами, які залишаються незмінними та ними досягнуто згоди за всіма істотними умовами договору.

Що стосується питання розірвання договору щодо розподілу спадщини, то воно здійснюється за місцем нотаріального посвідчення основного договору шляхом складання окремого договору. Вимоги до оформлення договору про розірвання договору щодо розподілу спадщини аналогічні вимогам щодо оформлення основного договору. При зверненні до нотаріуса з підстави розірвання договору сторони повинні надати всі примірники основного договору. На всіх примірниках основного договору проставляється відмітка про його розірвання, у якій зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про розірвання, нотаріус ставить підпис і скріплює його печаткою [6].

Після посвідчення договору про розірвання договору щодо розподілу спадщини нотаріус вносить про це запис до реєстру для реєстрації нотаріальних дій, що є доказом вчинення відповідної нотаріальної дії. Проти запису про посвідчення договору щодо розподілу спадщини нотаріусом робиться відповідна відмітка з посиланням на договір про розірвання основного договору, яка скріплюється підписом та печаткою нотаріуса [6].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити:

1. Характерними ознаками договорів щодо розподілу спадщини є те, що ці договори вчиняються у зв'язку з відкриттям спадщини; мають особисто-довірчий, локальний та строковий характер; їх правова мета – встановлення спадкоємцями власних умов спадкування; такі договори безпосередньо впливають на відносини власності.

2. На основі проведеного нами аналізу ознак договорів щодо розподілу спадщини вважаємо за потрібне запропонувати таке їх визначення. Договори щодо розподілу спадщини – це договори, які передбачають домовленість спадкоємців, які прийняли спадщину, спрямовану на забезпечення справедливого розподілу ними спадщини, її частки або права на спадщину, оформлення якої є можливим після закінчення шестимісячного терміну з часу відкриття спадщини та до моменту видачі нотаріусом свідоцтва про право на спадщину.

Список використаних джерел

1. Боднар Т. В., Дзера О. В., Кузнєцова Н. С. та ін. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
2. Беляневич О. А. Господарський договір та способи його укладення : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 2002. 279 с.
3. Бородовський О. С. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 211 с.
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2-х томах / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. Т. 2. 976 с.
5. Родоман Т. О. Характеризуючі ознаки поняття «зміна умов договору» в цивільному законодавстві України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 4. С. 46–52.
6. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 27.08.2024).

Karelin V.,

Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Military Law,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6271-2447;

Beryslavska O.,

PHD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Military Law,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8785-6623;

Plys V.,

Assistant to the Head of the Training Department,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-1662-3694

**AGREEMENT BETWEEN HEIRS: CONCEPT, ANALYSIS
OF CHARACTERISTICS IN THE OBLIGATIONS
OF THE PARTIES AND LEGAL GROUNDS FOR CHANGE
AND TERMINATION**

Based on the deduction method, the article analyzes the contract between the heirs regarding the distribution of inheritance, which is designed to regulate the exercise of the

right to inheritance. Attention is drawn to the fact that inheritance contracts are characterized by a non-competitive way of concluding contracts, which is due to the fact that inheritance is based on special relationships that make it impossible for market competition to exist between the subjects of such relationships – the heirs.

The characteristic features of such a contract are singled out, namely: these contracts are concluded in connection with the opening of inheritance; have a personal trust, local and temporary character; their legal purpose is to establish by the heirs their own conditions of inheritance; these contracts directly affect property relations. The specified features made it possible to form the author's definition of contracts on the distribution of inheritance, as contracts that provide for an agreement between the heirs who accepted the inheritance, aimed at ensuring their fair distribution of the inheritance, its share or the right to inheritance, the registration of which is possible after the expiration of a six-month period from the time of the opening of the inheritance and until the notary issues a certificate of the right to inheritance.

The reasons for changing and terminating contracts between heirs are analyzed, based on cases specified by law and specific objective factors in contractual obligations. It was concluded that the legal nature of the termination of the contract is inseparably connected with the essence of the civil legal obligation, including the one that arose on the basis of the contract (contractual obligation). Accordingly, the legal grounds for terminating the obligation are, in many respects, the legal grounds for terminating the contract at the same time. At the same time, it has been proven that the grounds for termination of the obligation can be provided directly by the contract or by the norms of other articles of the Central Committee of Ukraine.

Key words: *obligations, change and termination of contracts, contract on distribution of inheritance, inheritance, inheritance rights.*

References

1. Bodnar, T. V., Dzera, O. V. and Kuznetsova, N. S. (2008), in Dzera, O. V. (Ed.), *Contract law of Ukraine. General part : manual*, Yurinkom Inter, Kyiv.
2. Belyanevich, O. A. (2002), *Business contract and methods of concluding it : manual*, Naukova dumka, Kyiv.
3. Borodovsky, O. S. (2005), *Conclusion, amendment and termination of a contract in the civil law of Ukraine : PhD in Law Thesis*, Kyiv.
4. *Scientific and practical commentary on the Civil Code of Ukraine (2008) : in 2 volumes*, in Dzera, O. V., Kuznetsova, N. S. and Luts, V. V. (eds.), 3rd ed., Vol. 2, Yurinkom Inter, Kyiv.
5. Rodoman, T. O. (2014), "Characteristic features of the concept of "change of contract terms" in the civil legislation of Ukraine", *Foreign trade: economy, finance, law*, No. 4, pp. 46–52.
6. Ukraine (2012), *On the approval of the procedure for performing notarial acts by notaries of Ukraine : order of the Ministry of Justice of Ukraine*, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (accessed 27.08.2024).